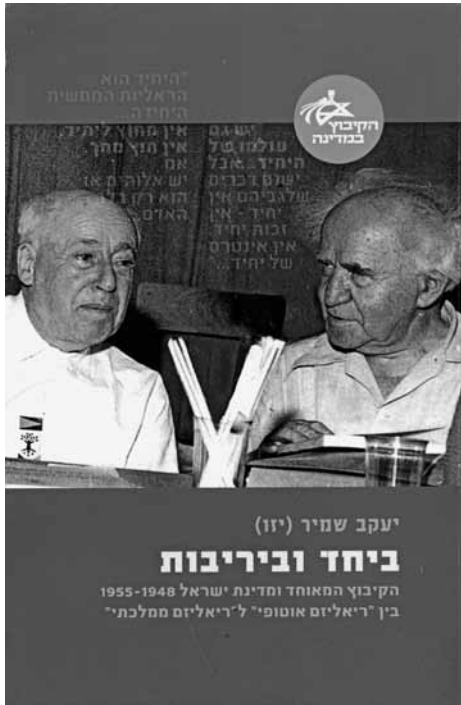

טל אלמליח

בין אידאולוגיה להיסטוריוגרפיה

יעקב שמיר, ביחד וביריבות: הקיבוץ המאוחד ומדינת ישראל 1948-1955, בין 'ריאליזם אוטופי' ל'ריאליזם ממלכתי', רמת אפעל: יד טבנקין; רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן; גבעת חביבה: יד יערי, תשע"ד, עמ' 512

הקמת מדינת ישראל מסמנת את קו פרשת המים בקורות תנועת 'הקיבוץ המאוחד' ואת תחילתו של פרק חדש בהתפתחות שלוש התנועות האחרות של התנועה הקיבוצית באותה עת: 'חבר הקבוצות', 'הקיבוץ הארצי' ו'הקיבוץ הדתי'. לאחר שני עשורים של הצלחה והתפתחות מרשימה כתנועה רעננה ומושכת צעירים, שמילאה תפקיד מוביל במילוי המשימות הלאומיות – בביטחון, בהתיישבות, בחקלאות, בעלייה ובקליטה – נקלעה התנועה הקיבוצית למשבר חמור. המשבר בא לידי ביטוי בעזיבה של רבים מחברי התנועה, מצוקה כלכלית, מורל ירוד, מבוכה אידאולוגית, נתק בין הציבור להנהגה ונידחות פוליטית וציבורית. אותותיו של המשבר ב'קיבוץ המאוחד' היו קשים יותר מאשר בתנועות הקיבוציות האחרות: הפלמ"ח, ש'הקיבוץ המאוחד' זוהה עמו והוביל אותו, פורק, ומפקדיו הבכירים שהתגייסו לצה"ל עזבו והועזבו; מפ"ם, מפלגתו של 'הקיבוץ המאוחד', נותרה, בניגוד לרצונו, באופוזיציה בשנים 1949-1955; הוא היה חצוי מבחינה פוליטית ועבר תהליך קשה של פילוג שקרע חלק מקיבוציו לשניים; ומעל הכול, הוא חדל לגמרי ממעשה הדגל שלו, ההתיישבות. כתוצאה מכל אלה נפגע אנושות דימויו העצמי

של 'הקיבוץ המאוחד' כתנועה מובילה, מסתערת, גדולה וגדלה.

ספרו של יעקב שמיר עוסק בקורות 'הקיבוץ המאוחד' באותן שנות משבר, מתוך ניסיון להסביר את הפער הגדול שנוצר בין תפקידו הלאומי המרכזי לפני הקמת המדינה ובין השוליות שלו לאחריה. טענתו המרכזית של שמיר היא ש'הקיבוץ המאוחד' הודר מהשפעה על ידי השלטון בראשות דוד בן-גוריון, מפני שהדרך הממלכתית שבה ביקש בן-גוריון לעצב את המדינה לא הותירה מקום ל'קיבוץ המאוחד' כתנועה חלוצית וולונטרית, אף שרעיונותיו וחבריו יכלו לתרום רבות לבינוי האומה בעשור הראשון למדינה. בעשותו שימוש בהמשגה האידאולוגית של בני הזמן מגדיר שמיר את מדיניותו של 'הקיבוץ המאוחד' כלפי מפא"י באותן שנים כשאיפה לקורקטיבה, כלומר כרצון להיות חלק מהשלטון ולתקן את דרכיו מבפנים.

בכך נבדל 'הקיבוץ המאוחד' מ'חבר הקבוצות', תנועה שהזדהתה באופן מלא עם מפא"י ובן-גוריון, ומן 'הקיבוץ הארצי', שמתח עליהם ביקורת חריפה והציג אלטרנטיבה לשלטונם.

במה שאף 'הקיבוץ המאוחד' לתקן את דרכי השלטון? המחבר מצביע על שלוש 'השאלות הגדולות של התקופה' כהגדרתו שעמדו בלב מחלוקת בין 'הקיבוץ המאוחד' לבן-גוריון והממשלה שבראשותו בשנים 1948-1955: דמות הצבא ומבנהו; תפקידי ההתיישבות; העלייה והקליטה. לטענתו בשלוש השאלות הללו הציע 'הקיבוץ המאוחד' חלופה שהוא מכנה בלשון בני התקופה הדרך התנועתית או החלוצית, שהייתה מנוגדת לדרך הממלכתית שהציעו בן-גוריון ומפא"י: בן-גוריון תפס את צה"ל כצבא מקצועי בנוסח בריטי, ואילו 'הקיבוץ המאוחד' ביקש לקיים צבא שליחותי של עם לוחם, בדמותו של הפלמ"ח; 'הקיבוץ המאוחד' רצה לקדם את ההתיישבות הרחוקה, זו שליד הגבולות ובנגב הדרומי, בעוד הממשלה קידמה את ההתיישבות בחבלים פנימיים, כמו לכיש ותענך; 'הקיבוץ המאוחד' התנגד לקליטה ההמונית של העולים ותבע ליישב אותם רק לאחר הכשרה ועל יסוד תכנון משקי ההולם סטנדרטים מודרניים.

שמיר מגדיר את ההבדלים בין תפיסת 'הקיבוץ המאוחד' לתפיסת מפא"י ובן-גוריון בשאלות הללו באמצעות שני מושגים: ראליזם אוטופי (מושג שטבע יוסף גורני, והרווח במחקר) וראליזם ממלכתי (מושג חדש שמציע המחבר). 'הקיבוץ המאוחד' ניסה לשלב בין המציאות הראלית ובין רעיונות חברתיים אוטופיים, ופעולתו התאפיינה בראליזם אוטופי, ולעומת זאת קובע שמיר כי דרכו של השלטון בראשות בן-גוריון הייתה פרגמטית בלבד והתאפיינה בראליזם ממלכתי. לטענתו בן-גוריון שלל את הדרך התנועתית והחלוצית, אך הדרך הממלכתית שהוא הציע לא

אפשרה לעמוד באתגרי התקופה, והוכילה לשורת משברים בשנותיה הראשונות של המדינה, עקב כישלונותיו המבצעיים של צה"ל, קשייה של ההתיישבות המושבת החדשה, הבעיות בשילובם של העולים בחברה הישראלית וכיוצא באלה.

בבסיס ההבדלים בין הדרך התנועתית לדרך הממלכתית, טוען שמיר, עמדה תפיסה שונה של האדם, של החברה ושל הדרכים לגייסם או להפעילם למשימות לאומיות. יצחק טבנקין, מנהיג 'הקיבוץ המאוחד' באותן שנים, עודד בחירה מתוך שכנוע אידאולוגי, המבוססת על חירות הפרט ועל וולונטריות אישית במסגרת אנרכית, ולעומתו בן-גוריון ביקש לצוות מלמעלה בדרך סמכותית ללא התחשבות ברצון הפרט. 'הקיבוץ המאוחד' מוצג כגוף שהיה מונחה על ידי אידאלים, בעוד בן-גוריון פעל משיקולי עֶצְמָה פוליטית; 'הקיבוץ המאוחד' ביקש את טובת החברה הישראלית והמפעל הציוני, ובן-גוריון מנגד רצה לחזק את שלטונו; 'הקיבוץ המאוחד' פעל במגבלות המציאות, ואילו בן-גוריון נהנה מחופש פעולה, ולכן כישלונות התקופה צריכים להיזקק לחובתו.

הצגת דברים זו היא בעיקרה חזרה על הטיעונים שהטיחו דוברי 'הקיבוץ המאוחד' בבן-גוריון ובמפא"י. ספרו של שמיר אמנם עוסק בנושא מעניין וחשוב – משבר 'הקיבוץ המאוחד' בשנים הראשונות של המדינה – ואף מציג תזה ברורה בעניין זה, אך זו לוקה בחד-צדדיות, הפוגעת בערכה הפרשני.

הבעיה המרכזית בספר היא זווית הראייה הפנימית שלו, העושה אותו חיבור אידאולוגי יותר מאשר מחקרי. למשל מיקוד הדיון בספר בוויכוח בין חלוציות לממלכתיות הוא שִכְפוּל של האידאולוגיה של 'הקיבוץ המאוחד' מתוך התעלמות מן הדיון הנרחב בסוגיה זו במחקר, המלמד שהבחנה זו חסרת תוקף, שכן בן-גוריון

קורקטיבה מוגדרת לדרכם של בן-גוריון ומפא"י. אופיו של הספר כחיבור פנימי בא לידי ביטוי גם בשאלת האלטרנטיבה או הקורקטיבה. שאלה זו הייתה חסרת חשיבות מעשית ונוצרה בקשר לוויכוח פנימי שהתקיים ב'קיבוץ המאוחד' בעניין שיתוף הפעולה הפוליטי במסגרת מפ"ם עם 'השומר הצעיר', הרדיקלי יותר, שלכאורה שאף להציב אלטרנטיבה לשלטון. לאחר שמפ"ם נותרה מחוץ לממשלה בשנת 1949, רווחה ב'קיבוץ המאוחד' התחושה שהוא נאלץ לשבת באופוזיציה בגלל הרדיקליות של 'השומר הצעיר', והדבר עורר בתנועה ביקורת רבה ותסכול עז, שהביאו בין היתר לפילוג מפ"ם בשנת 1954. בבחירתו להציב את שאלת האלטרנטיבה והקורקטיבה במרכז ספרו מציג שמיר את 'השומר הצעיר' כגורם האשם בנידחות הפוליטית של 'הקיבוץ המאוחד' ובמשבר הפנימי בתנועה בשנות החמישים. בעשותו כן הוא משתלב בוויכוח ציבורי-פוליטי שהתנהל בשנות החמישים ומאמץ את השקפת מושא מחקרו; אין הוא מעמיד השקפה זו לבחינה ביקורתית ואינו מעמת אותה עם עמדות מנוגדות הרווחות בספרות המחקר, והמצביעות על חדלות כוחן של התנועות הקיבוציות ומפ"ם להוות אלטרנטיבה פוליטית למפא"י גם אם חפצו בכך. התפיסה הפנימית של המחבר, ההופכת אותו לדובר בדיעבד של 'הקיבוץ המאוחד', ניכרת גם באופן שבו הוא מסביר את ביקורתו על בן-גוריון ומפא"י. את דרכו של בן-גוריון הוא מתאר

התהדר בחלוציות לא פחות מטבנקין. כמובן זה יותר משהוויכוח היה בין חלוציות לממלכתיות הוא היה בין חלוציות תנועתית לחלוציות ממלכתית, ויותר משהעימות היה בין דרכים שונות הוא היה שיקוף אידאולוגי של מאבק על עמדות הכוח במדינה החדשה.¹ אמנם בתוך התנועה הקיבוצית ובייחוד ב'קיבוץ המאוחד' עסקו בוויכוח זה בשנים שלאחר קום המדינה, אך יותר מוויכוח מדובר היה בטענות מצד התנועות הקיבוציות כלפי השלטון, ויתר על כן, המחקר הקיים מראה גם כי בתוך התנועות עצמן הייתה אי הסכמה בסוגיה.² בכל מקרה אין לתפוס את הוויכוח בין חלוציות לממלכתיות כפשוטו, כפי שהציגו זאת המנהיגים התנועתיים, וכפי שעושה זאת שמיר.

ניסיונו של המחבר להחיות את הוויכוח בין חלוציות לממלכתיות משקף את אופיו של הספר כחיבור פנימי. בדומה לכך השאלות שהמחבר מגדיר 'השאלות הגדולות של התקופה' נראו כך מנקודת מבטו של 'הקיבוץ המאוחד' בלבד. אמנם אין לזלזל בחשיבות מבנה הצבא, ההתיישבות והעלייה והקליטה בימי קום המדינה, אך המחבר מתעלם משאלות מהותיות לא פחות בחיי המדינה הצעירה: שאלת הדמוקרטיה, מבנה הממשל, דפוסי המשפט, המשטר הכלכלי, יחסי החוץ ועוד.³ לא בכדי בחר המחבר לעסוק בשלוש השאלות הנזכרות, שכן עיקר הטענות של 'הקיבוץ המאוחד' כלפי השלטון נגעו אליהן. בשאלות אחרות כפי הנראה לא הייתה לדרך החלוצית או התנועתית

1 יחסי גומלין בין כלכלה, פוליטיקה ותרבות, עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, 2013.

2 להרחבה על הדילמות המרכזיות של המדינה בימי הראשונים ראו: מ' בר-און, מ' חזן (עורכים), עם במלחמה: קובץ מחקרים על החברה האזרחית במלחמת העצמאות, ירושלים תשס"ז; הנ"ל, אזרחים במלחמה: קובץ מחקרים על החברה האזרחית במלחמת העצמאות, ירושלים תש"ע; הנ"ל, פוליטיקה במלחמה: קובץ מחקרים על החברה האזרחית במלחמת העצמאות, ירושלים תשע"ד.

3 א' בראלי, 'הממלכתיות ותנועת העבודה כראשית שנות החמישים: הנחות מבניות', מ' בר-און (עורך), אתגר הריבונות: יצירה והגות בעשור הראשון למדינה, ירושלים תשנ"ט, עמ' 23-44; א' בראלי ונ' קידר, ממלכתיות ישראלית, ירושלים תשע"א, עמ' 100-17; ד' גוטויין, 'על הסתירה בין האתוס החלוצי לאידאולוגיה הסוציאליסטית בתנועת העבודה הישראלית: דוד בן גוריון ויצחק בן-אהרן 1948-1967', עיונים בתקומת ישראל, 20 (תש"ע), עמ' 208-248.

2 ט' אלמליח, 'הקיבוץ הארצי ומפ"ם בשנים 1956-1977:

כעניין אידאליסטי, תוך התעלמות מהמרכיבים הפוליטיים, הכלכליים, החברתיים והתרבותיים שהעניקו לתנועה את עצמתה ואפילו את סיבת קיומה.

הדיכוטומיה שבה נתלה המחבר בעייתית מסיבה נוספת: הדרך התנועתית והדרך הממלכתית לא היו בהכרח סותרות, משום שתצורתן הקיצונית, שהוא מציג, לא הייתה הבררה היחידה, ובפועל הן התגלו כמגוון של דרכים לעיצוב התנועה והמדינה. כפי שהמחבר עצמו כותב, היו דרכים נוספות לקיים תנועה קיבוצית בעידן המדינה מלבד הדרך שבה בחר 'הקיבוץ המאוחד', והדרך התנועתית התעצבה מתוך קונפליקטים פנימיים חריפים (עמ' 137). שמיר אינו מתייחס כלל לוויכוחים פנימיים אלה, שהיו בעלי משמעות גם לזיקה בין הקיבוץ לחברה הסובבת ולמדינה, ומתייחס אל 'הקיבוץ המאוחד' כאל מקשה אחת בעלת עמדה משותפת. על הקושי הטמון בדיכוטומיה שמציג שמיר ניתן ללמוד גם מדבריו שלו. למשל הוא מציין כי בן-גוריון שינה את דעותיו לא אחת, ואף נקט עמדה דומה לדרך התנועתית בנושאים מהותיים, כגון אופייה הדמוקרטי של החברה, התמיכה בחלוציות, תפיסת צבא העם, גיוס התנועות הקיבוציות כעילית משרתת, תפקוד היישובים ככוח מגן ותמיכה בפעולות התגמול.

כשל החד-צדדיות המאפיין את טיעונו של שמיר נובע בין השאר מגישתו המתודולוגית. המחבר חקר רק את 'הקיבוץ המאוחד' והסתמך על מקורות משניים בלבד בכל הקשור לבן-גוריון ולממלכתיות, ולא בחן מחדש את המקורות שעליהם מבוססות טענותיו המרכזיות. מאחר שמושאי המחקר של החיבור הם 'הקיבוץ המאוחד' ומדינת ישראל, ראוי היה לחקור באופן שווה את שניהם. יתרה מזו, רבות מהתייחסויותיו של שמיר לעמדות בן-גוריון ומפא"י מבוססות על כתיבה פנימית של 'הקיבוץ המאוחד', שמטבע הדברים

כ'הכל מלל הסותר דרכי פעולה ודרכי פעולה הסותרות מלל – מקשה אחת למען המטרה הפוליטית' (עמ' 86). לשיטתו 'הקיבוץ המאוחד' רצה בהמשך קיומו של הפלמ"ח מתוך הבנה של צורכי הביטחון של מדינת ישראל, אך בן-גוריון פירק את הפלמ"ח 'מן הטעם הפוליטי' (עמ' 86). לפי שמיר מנהיגי 'הקיבוץ המאוחד' לא רק החזיקו בעמדות מדיניות ראויות יותר מבן-גוריון אלא גם ניחנו בתכונות אישיות חיוביות יותר, למשל: 'טבנקין ביקש את השוני המפרה מול בן גוריון שביקש את הריכוזיות המאחידה' (עמ' 70); 'בעוד גלילי ותנועתו טענו לגופה של מחלוקת, פעל בן גוריון בצורה פוליטית-ריכוזית' (עמ' 71). ראייה זו מובילה למשפטים ציניים ושיפוטיים כגון 'למדינה ולמהלך ההיסטורי, כפי שבן גוריון הבינו פירשו, "לא היה זמן" לשותפים חולקים, מעכבים ומשנים' (עמ' 72).

החלוקה בין צודקים לאשמים מבוססת על התעלמותו של המחבר מן השיקולים הפוליטיים של 'הקיבוץ המאוחד' כמו גם מהאידאליזם של בן-גוריון. קביעותיו למשל באשר לאופי האנרכיסטי של 'הקיבוץ המאוחד' אינן מתיישבות עם הריכוזיות הרבה של התנועה ועם האופי האוליגרכי של מנהיגותו של טבנקין. אף שהמחבר מתאר את טבנקין כאנרכיסט ומדגיש את האוטונומיות של הקיבוצים, הוא כותב כי טבנקין אימץ בשנת 1955 עיקרון של 'ליכוד רעיוני' (עמ' 275), שמשמעותו כפיפות אידאולוגית מוחלטת לקו הרעיוני התנועתי, וכי לתנועה הייתה מרות מרכזית חזקה ביותר (עמ' 282). נוסף על כך שמיר מעניק משקל יתר לוולונטריות ב'קיבוץ המאוחד' ומתעלם מכך שהקיבוץ היה ממסד ריכוזי שנבנה לא רק על אידאליזם והקרבה אישית אלא גם על הקצאות משאבים של המוסדות הלאומיים והמדינה. גם את הדבקות של 'הקיבוץ המאוחד' בכיבוש ובהתרחבות הוא מנתח

משום שהוא מאמץ את תפיסת הממסד ואיננו ביקורתי כלפיו; ואידאולוגית משום שהוא מתבסס על חומרים אידאולוגיים בלבד, ללא בחינה של חומרים ארכיוניים בתחומי הכלכלה, התרבות והחברה.

חקר המוסדות התנועתיים של 'הקיבוץ המאוחד' כמערכת עצמאית, על סמך חומרים מוסדיים כגון החלטות רשמיות, סיכומי פגישות, נאומים ופרסומים פובליציסטיים, מצמצם את עדשת החוקר לרובד מוגבל של המציאות התנועתית. הדיון ההיסטוריוגרפי זיהה זה כבר את החיסרון שבכתיבת 'היסטוריה של בתי מלוכה' ואת הקושי לספר את הסיפור ההיסטורי השלם מן הפרספקטיבה של חקר מנהיגות. ואולם שמיר דבק בפרספקטיבה מוגבלת זו לאורך כל הספר, ואינו עומד למשל על הקשר בין נאומיו של טבנקין לחבר הקיבוץ או על השפעת החלטות המועצות והדיונים בוועידות על מציאות החיים בקיבוץ, קשר שממחקרים אחרים עולה שלעיתים קרובות היה דל ביותר.

הסתמכותו הבלבדית כמעט של שמיר על הרובד האידאולוגי המוצהר בעייתית לא פחות. מה ערכה של האידאולוגיה עבור היסטוריון ובמיוחד עבור היסטוריון של תנועה קיבוצית? המחקר הקיים מלמד כי אין במצג הרעיוני שהציגו הנהגות התנועות הקיבוציות כדי להסביר את התנהלותן הפוליטית, וכי ההנהגות עשו באידאולוגיה שימוש אינסטרומנטלי שבמקרים רבים היה כסות למניעים ולכוונות שחברי התנועות לא שותפו בהם. ואולם שמיר מתעלם מכך ובמקרה של 'הקיבוץ המאוחד' בוחר להאמין להצהרות האידאולוגיות של מנהיגיו.⁵

הייתה מוטה. בעיה נוספת הקשורה במקורות המשניים שעליהם מסתמך המחבר היא הסתפקות לעתים במקור יחיד בעניינים שנויים במחלוקת (למשל בעמ' 160, 177, 178). כך באחד המקרים הוא מצביע על טעות של מחבר שבמקום אחר הוא מסתמך עליו כמקור יחיד, ובמקרה אחר תת-פרק מבוסס כולו על חיבור משני אחד בלבד (עמ' 183). נוסף על כך חלק ממקורותיו המשניים ישנים למדי ואינם כוללים את התפתחות השיח המחקרי בנושא, שיש בו לערער הנחות, טענות ומסקנות של הספר. המקורות שעליהם מסתמך המחבר כוללים כמעט אך ורק התבטאויות פומביות של המנהיגות הבכירה של 'הקיבוץ המאוחד', והוא מתעלם לחלוטין מהשיח הציבורי שהתקיים בתנועה. למשל מדבריו במקומות רבים בספר עולה שטבנקין, ישראל גלילי, יצחק בן-אהרן, יגאל אלון וקומץ שותפיהם להנהגה תכננו לחברי הקיבוצים חיים של חלוצים ולוחמים, אך הוא אינו בוחן כיצד נענו חברי התנועה לייעוד זה. ואכן מחקרים העוסקים בהיסטוריה מלמטה של הקיבוץ מראים שהחברים הסתייגו מתפיסות המנהיגים ומצאו דרכים לעקוף אותן,⁴ וגם שמיר מצביע על מקרים משמעותיים שבהם ההנהגה ציוותה והחברים לא נענו. טענתו של שמיר ש'הקיבוץ המאוחד' היה קורקטיבה אפשרית לשלטון מבוססת על ההנחה שהחברים היו מגשימים ללא ערעור את החלטות התנועה; ואולם מאחר שבפועל היה נתק בין השטח לבין ההנהגה, נראה שאין לטענה זו בסיס. מקור נוסף לכשלו של הספר הוא הגישה המוסדית, הממסדית והאידאולוגית שנוקט שמיר: מוסדית משום שהוא בוחן רק את המוסדות התנועתיים ולא את החברה הקיבוצית; ממסדית

5 חלמיש כתבה על כך על סמך דברי חוקרים נוספים של 'השיומר הצעיר'. ראו: א' חלמיש, מאיר יערי: ביוגרפיה קיבוצית, חמישים השנים הראשונות 1897-1947, תל אביב תש"ע, עמ' 104.

4 א' פאוקר, 'אוטופיה בסבך הסתירות: השוואה בין הדימויים העצמיים של התנועות הקיבוציות השונות בעשור הראשון למדינה', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, תשס"ה.

יתרה מזו, כחלק מתפיסתו האידאליסטית, המתעלמת מפוליטיקה, כלכלה וחברה, מציג המחבר עמדות והצהרות של המוסדות התנועתיים כנובעות מתוך עצמן, בלי לבחון את הגורמים שעיצבו אותן. איזה השפעה הייתה למשל לפילוג ב'קייבוץ המאוחד' ולמשבר החברתי והפוליטי שהוא חולל על עמדות מנהיגיו כלפי המדינה? כיצד השפיעו חילופי הדורות על האידאולוגיה התנועתית? כיצד הייתה קשורה לכך ירידת כוחו של טבנקין? כיצד השפיעה היחלשותו של המנגנון התנועתי ביחס לקיבוצים – היחלשות ששמיר מזכיר בדרך אגב (עמ' 442) – על עמדות ההנהגה? שמיר איננו מתייחס כלל להתפתחויות פנימיות ב'קייבוץ המאוחד' כמרכיב בעיצוב עמדות המנהיגים וקורות התנועה. בכך הוא ממשיך בקו של מנהיגי 'הקייבוץ המאוחד', שנהגו לתלות בכך-גוריון ובמפא"י את קשיי התנועות הקיבוציות לאחר קום המדינה, כחלק מהוויכוח בין חלוציות לממלכתיות.

ההזדהות נטולת הביקורת של שמיר עם מושא מחקרו גורמת לכך שבספרו מוחמצת ההזדמנות להסביר לקורא את סיפורו של 'הקייבוץ המאוחד' בעשור הראשון למדינה. בחירתו להתמקד ביחסים בין התנועה לשלטון ולאמץ את גרסת הממסד התנועתי, יוצרת תמונה חלקית, שאינה משקפת את העבר. בכך ממשיך שמיר את מסורת ההיסטוריוגרפיה המגויסת של 'הקייבוץ המאוחד'. יתר על כן, חיבורים לא מעטים נכתבו על תנועה זו, אך בשל ההתמקדות של כל אחד מהם בסוגיה נפרדת – כלכלה, פוליטיקה, חברה ואידאולוגיה – סיפורה השלם של התנועה טרם נכתב ונותר בלתי מפוענח ועל כן גם לא מובן.⁶ התנועות הקיבוציות היו מערכות חיים רב תחומיות, ואי אפשר להבין צד מסוים בחייהן במנותק מצדדים אחרים. חקר הקייבוץ צריך להיעשות בגישה מתכללת, המשלבת כלכלה, פוליטיקה, חברה ואידאולוגיה ותהליכים פנימיים וחיצוניים, ועליו לנטוש את העמדה הפנימית ולהיות ביקורתית במידה הנכונה.

6 למשל: ז' צור, הקייבוץ המאוחד ביישובה של הארץ, א-ד, תל אביב תשל"ט-תשמ"ז; א' יוהר, בין חזון לשלטון: מפלגת אחדות העבודה – פועלי ציון בתקופת היישוב והמדינה, רמת אפעל תשס"ה; א' כפכפי, אמת

או אמונה: טבנקין מחנך חלוצים, ירושלים תשנ"ב; א' קנטור, בעצמם הם כותבים להם שיר: עיצוב הזיכרון הקולקטיבי בקייבוץ המאוחד 1948-1978, קריית שדה בוקר תשס"ח.